

ІНТЕРНЕТ-СОЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Сьогодні, коли, за визнанням інтернет-ресурсу “Комп’ютерний огляд”, кількість інтернет-користувачів сягає від 7,9 до 9,6 млн осіб [1] (до речі, як правило, досить прогресивних і заможних), постає проблема, пов’язана з необхідністю соціологічного осмислення віртуальних процесів.

Відомі українські дослідники М.П. Лукашевич та М.П. Теленков у своєму підручнику “Спеціальні та галузеві соціології” виокремлюють (разом з іншими видами) такі галузі соціологічного знання, як соціологія сім’ї, соціологія молоді, соціологія масових комунікації тощо [2]. При цьому на сьогодні (посібник датований 2004 р.) кількість інтернет-користувачів перевищила кількість молоді, а спілкування в Інтернет перетворило масові комунікації на персонально-масові (або міжперсонально-масові) комунікації. Більш розгорнуто, але так само широко розглянуто напрями соціологічних досліджень (напрями соціології) у дослідженні [3]. Однак і в цьому випадку справедливим є погляд на дату закінчення цієї праці.

Мета статті – обґрунтувати необхідність впровадження в структуру спеціальних соціологій нового напрямку – соціології Інтернету.

Говорячи про галузеві соціології як напрям наукового пізнання, принципово необхідно пригадати думку видатного українського соціолога Ю.І. Яковенка, який свого часу, працюючи над стандартом наукового напрямку, запропонував формулу спеціальності 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Спеціальні та галузеві соціології – це сфера вивчення спеціальних соціальних об’єктів – особистості, колективу, організацій, інституцій, міста, села та інших регіональних утворень, вікових, професійних та інших груп, а також сфер суспільного життя і соціальних аспектів форм суспільної свідомості. Спеціальні соціології дають можливість розглядати той самий соціальний об’єкт під різними кутами зору соціологічної уяви, а також вирізняти в ньому той чи інший аспект (рівень, грань). Галузеві соціології вивчають як форми вияву, так і механізми дії соціальних суб’єктів та встановлюють відповідні закономірності у різноманітних галузях (сферах) суспільного життя. Усі ці соціології мають розглядати соціальну групу, соціальну діяльність, соціальні інституції як свій специфічний об’єкт. У їхніх межах здійснюється перехід від загальних концептуальних понять до операціональних, за допомогою яких надалі можна предметніше осмислювати явища, процеси, відносини тощо [4, с.159]. Хоча Ю.І. Яковенко, досить несхвально ставиться до обґрунтування нових галузей соціологічного знання, про що, зокрема, свідчить його вислів про те, що “спеціальність 22.00.04 має проіснувати, мабуть, не менш як десятиліття, щоб потім закономірно (об’єктивно), а не штучно (суб’єктивно) розщипитися на нові спеціальності” [4, с. 158]. При цьому ж

він відзначає, що проект паспортів був затверджений у липні 2001 р., бо, з одного боку, настав час, а з іншого – були об'єктивні причини. Станом на 01.01.2011 р. в Україні мешкало 45,7 млн осіб. З них від 17,3% до 21% є користувачами специфічного інформаційного ресурсу, у ході доступу до якого ці люди здобувають соціальний досвід, переглядають культурні паттерни і навіть готуються до революцій.

Саме по собі таке теоретизування не означає можливості розгляду Інтернету як окремого напрямку соціологічних досліджень, однак при цьому стає необхідним спробувати концептуалізувати Інтернет як перспективний об'єкт досліджень соціології для того, щоб створити методологічне підґрунтя для подальших наукових пошуків. Важливість швидкого створення такого базису полягає в тому, що, з одного боку, Інтернет на сьогодні є однією з найбільш динамічних сфер соціального буття, а з іншого – у соціологічній науці (принаймні вітчизняній) досить мало праць з цієї тематики.

При формуванні кожної науки або наукового напрямку доцільним є визначення його об'єкта та предмета. На нашу думку, основна проблема мережі Інтернет полягає не стільки в його об'єкті, скільки в об'єктивності. Адже об'єктивність – це те, що не залежить від діяльності суб'єкта (або спрощено ті фактори та процеси, що не залежать від волі та бажання людини). У цьому контексті Інтернет є штучним утворенням, продуктом дії соціуму, а відповідно, він є залежним від волі окремих людей.

Стисло говорячи про етимологію слів, можна навести інформацію з тлумачних словників. Зокрема, відповідно до тлумачного словника В. Даля, “об'єктивні ознаки – це ті, що можуть спостерігатися глядачем; суб'єктивні відчуються самим предметом. Об'єктивність – погляд, опис, спостережливість, правильна передача без особистої участі; “предмет – усе, що представляється почуттям” [5]. С.І. Ожегов визначає: “Об'єкт. 1) те, що існує поза нами і незалежно від нашої свідомості, зовнішній світ, матеріальна дійсність; 2) явище, предмет, на який спрямована будь-яка діяльність. Об'єкт вивчення”. “Предмет. 1) будь-яке матеріальне явище, річ; 2) те, на що спрямована думка, що становить його зміст або на що спрямовано якусь дію” [6, с. 428, 570]. Таким чином, за будь-яких умов об'єктом є те, що існує незалежно від нашої свідомості. Інтернет є результатом свідомості, через що безпосередньо залежить від суб'єкта. Однак, з іншого боку, він є результатом об'єктивного історичного процесу розвитку науки та техніки, що знижує роль суб'єкта щодо об'єкта. До того ж слід звернути увагу на те, що Інтернет існує у вигляді глобальної мережі, від чого дії окремого суб'єкта не можуть привести до змін у його існуванні (функціонуванні). Слід також звернути увагу на те, що об'єкт ставить певні обмеження діяльності суб'єкта [7, с. 399]. При цьому доступ до мережі, особливості комунікації (віртуальність) у ній виступають як обмеження, завдяки чому набувають об'єктивного характеру. Виходячи з того, що об'єктом є тим, на що спрямована пізнавальна або інша діяльність суб'єкта, можна констатувати, що *об'єктом інтернет-соціології* є

соціальна взаємодія суб'єктів у віртуальному просторі. У теорії соціології об'єктом соціологічного дослідження вважають певну соціальну реальність, яка не залежить від дослідника [8, с. 211]. В інтернет-соціології об'єктивно виникає взаємодія людей у віртуальному просторі, яка зумовлює подальше існування певних соціальних ітерацій (реальних або віртуальних) або відмову від них. При цьому в процесі такої віртуальної ітерації формуються певні норми соціальної (спільної) поведінки у віртуальному просторі, які не завжди залежать від організаторів (а часто навіть не залежать).

Окреслення потребує також визначення предмета інтернет-соціології. На думку філософів, предмет пізнання – зафіксовані в досвіді і включені в процес практичної діяльності людини сторони, властивості відносини об'єктів [9, с. 326; 10, с. 367]. Характер віртуальної поведінки є складно діагностованим. У цьому контексті на увагу заслуговує власне сам термін “поведінка”, який у класичній філософії та пов'язаних з нею дисциплінах трактується як властива живим істотам взаємодія з навколишнім середовищем, опосередкована їх зовнішньою (руховою) і внутрішньою (психічною) активністю. Зазначено, що філософія звертає увагу на те, що поведінка виникає в живій природі, коли її живі системи (організми) набувають здатність сприймати, переробляти, зберігати і використовувати інформацію для пристосування до умов існування і регулювання внутрішнього стану. Взаємодія людини зі світом характеризується поняттями поведінки та діяльності. При цьому смисловий акцент у понятті “поведінка” робиться на пристосуванні людини до природних і соціальних умов існування, у понятті діяльності – на творчо-перетворювальному ставленні людини до умов її існування, до світу в цілому [11]. Запропонований підхід дає нам змогу характеризувати дії учасників віртуальних комунікацій категорією “поведінка”. Очевидно, що віртуальна поведінка набуватиме суттєвої специфіки та потребує окремого дослідження, адже в цьому контексті вона опосередкована лише внутрішньою (психічною) активністю.

На нашу думку, це зумовлює дещо специфічне визначення предмета інтернет-соціології, яким мають виступати фактори, що визначають характер віртуальної поведінки. Виходячи із базових концептуалізацій соціології як предмета, можна розглядати або “соціальну структуру” – “стратифікацію”, або “соціальну організацію” – “інституціалізацію” [12]. Специфіка полягає в тому, що віртуальність мережі Інтернет робить категорію стратифікації або функціональною (залежно від ролі, яку виконує певний суб'єкт у мережі), або уявною (відповідно до бажання окремого користувача). Відповідно, стратифікаційна складова соціальних відносин при їх віртуалізації набуває суб'єктивного змісту та в контексті наукового пошуку соціології розглядатися не повинна. Відповідно, основним об'єктом стає соціальна організація, яка, виходячи з віртуального простору, накладає принципові відбитки на повсякденні поведінкові практики, характер соціальної взаємодії конкретних суб'єктів

тощо. Як відомо, предмет дослідження міститься в межах об'єкта дослідження. Предметом дослідження виступають знання, які замінюють реальний об'єкт, знання про явища, що ним породжуються, та процеси, що в ньому відбуваються. У такому контексті *інтернет-соціологія має вивчати соціальну взаємодію суб'єктів щодо їх соціальної організації у віртуальному просторі, а також характер перенесення віртуальної взаємодії на реальні поведінкові практики.*

За визначенням філософського словника І. Фролова, предметом дослідження доцільно вважати “виділений у мисленні ... аспект фізичної або духовної (інтелектуальної) реальності, який існує, функціонує і розвивається за об'єктивними законами, що не залежать від людини, хоча, можливо, й породжені нею” [13]. У такому контексті як виокремлені предметні сфери інтернет-соціології виступає те, що є породженням інтелектуальної (духовної) діяльності, зокрема, інтернет-культура, інтернет-освіта, інтернет-політика тощо.

Однак у контексті віртуальних соціальних відносин уточнення потребує також характеристика соціофакту (за Е. Дюркгеймом). За його визначенням, соціальним фактом є будь-який спосіб дій, усталений чи ні, здатний здійснювати на індивіда зовнішній примус або інакше поширений у суспільстві, що має водночас своє власне існування, незалежне від його індивідуальних проявів [14]. У цьому контексті для того, щоб визначити соціофакт у разі віртуального спілкування, необхідно визнати те, що віртуальне спілкування створює вплив на діяльність індивіда. На нашу думку, поширення інтернет-комерції, перегляд фільмів у мережі, можливість доступу інших до особистої інформації тощо накладають певний відбиток на індивіда і якщо не примушують його до певних дій, то в будь-якому разі, визначають їх.

Однак визначення предметної площини ще не дає змоги говорити про концептуалізацію. К.Р. Поппер вказує на те, що наука характеризується не лише власною логічною формою, а й, крім того, власним специфічним методом [15, с. 61]. Відповідно, подальше обґрунтування має охарактеризувати специфіку соціологічних методів, які впливають із віртуального характеру об'єкта соціологічної рефлексії. Варто також звернути увагу на той факт, що в останні десятиріччя ХХ ст. відбувається становлення нелінійної методології пізнання, що пов'язана з розробкою міждисциплінарних наукових концепцій – динаміки нерівноважних процесів та синергетики [16, с. 141]. Інтернет повною мірою підпадає під міждисциплінарну характеристику. Однак використання інструментарію інших наук у цьому контексті також має певні обмеження, адже, на відміну від інших наук, завданням інтернет-соціології є характеристика соціальної взаємодії суб'єктів у віртуальному просторі, а також зв'язок такої взаємодії з реальними практиками. Відповідне завдання допускає використання специфічних методів окремих наук (зокрема, психології, соціальних комунікації, інженерних методів), однак вимагає забезпечення наукового

пошуку власною методологією, що особливо важливо в процесі узагальнення окремих методик.

При цьому ми вважаємо за доцільне визначити п'ять базових функцій, які має відігравати інтернет-соціологія в сучасній системі знань: методологічну, інструментальну, інформаційну, раціоналізації людської поведінки, організаційно-технологічну.

Методологічна – інтеграція соціологічної теорії до специфіки віртуального спілкування як об'єкта соціологічних досліджень. У цьому контексті інтернет-соціологія має забезпечувати певний інформаційний обмін (відкритий для загалу) між віртуальним світом Інтернету як певного сталого соціального утворення та реальним світом. У цьому контексті вирішення поставленого завдання стає базою для окремих інших наук (культурології, політології тощо), а також виступає як “суб'єкт об'єктивізації” віртуальних ітерацій.

Інструментальна функція пов'язана з організацією та проведенням соціологічних досліджень у контексті опрацювання (уточнення, перегляду) чинників соціологічних досліджень. Розробка нових (адекватних умовам віртуального спілкування) методів збору, обробки та аналізу первинної інформації. Підвищення якості, достовірності, репрезентативності емпіричних даних, упровадження методик панельних досліджень, створення соціо-моніторингових мереж з метою якомога швидшого перенесення патерн-віртуального спілкування (і навіть життя) на реальні законодавчі, управлінські дії.

На наш погляд, на сьогодні поширення Інтернет є неминучим, а відтак, завданням інтернет-соціології стає “наближення поколінь”. Інакше кажучи, реалізація інформаційної функції щодо залучення представників старшого віку до користування мережею, адаптація інтернет-ресурсів (і самої системи) до їх потреб, інформаційне забезпечення цього процесу.

Ще однією функцією є раціоналізація людської поведінки. На нашу думку, в умовах віртуального спілкування та перенесення його результатів на реальні поведінкові практики виникає безліч викривлень, свідомих та несвідомих помилок учасників віртуального спілкування. Вирішити зазначену проблему, на нашу думку, стає можливим саме через дослідження розбіжностей та створення технології зближення віртуальних та реальних практик. Остання теза пов'язана з останньою функцією інтернет-соціології – організаційно-технологічною.

Запропоновані в рамках цієї статті підходи не дають достатнього уявлення, зокрема, про соціальну природу розвитку Інтернет, адже обидві поширені на сьогодні парадигми: соціальний еволюціонізм, підхід, який намагається встановити зв'язок між біологічними і соціальними змінами; історичний матеріалізм, концепція, пов'язана з К. Марксом, пізніше розвинута і доповнена безліччю інших авторів [17, с. 592]. Зазначені концепції якщо і пояснюють природу змін, то у випадку із віртуальним спілкуванням досить фрагментарно.

Висновки. У ході проведеного теоретичного аналізу нами здійснено спробу розглянути можливість введення інтернет-соціології в соціологію як окремої спеціальної соціології, яка відповідно до класифікації, запропонованої Ю.І. Яковенком [4, с. 158], на нашу думку, належить до соціології простору та часу.

Не намагаючись у рамках цієї статті досягнути неосяжне, ми вважаємо, що наведені докази та логічні міркування дають підстави для виокремлення інтернет-соціології як самостійної спеціальної соціології. Відповідні пошуки мають бути обов'язково продовжені за напрямками визначених п'яти базових функцій, зокрема: методологічної; інструментальної; інформаційної; раціоналізації людської поведінки; організаційно-технологічної.

При цьому ми вважаємо, що відсутність на сьогоднішньому етапі системних досліджень інтернет-соціології як окремого напрямку в системі спеціальних соціологій суттєво гальмують інституціоналізацію Інтернету як важливої сфери соціальної життєдіяльності, яка з кожним роком набуває ще більшого суспільного значення.

Література

1. Пуговский М. Так сколько же в Украине пользователей Интернета? / Максон Пуговский // Компьютерное обозрение [Электронное издание]. – 2010. – № 4 (715). – Режим доступа: http://ko.com.ua/tak_skolko_zhe_v_ukraine_polzovatelej_interneta_47789.
2. Лукашевич М.П. Специальные та галузеві соціологічні теорії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Микола Павлович Лукашевич, Микола Васильович Туленков. – 2-ге вид., доп. і випр. – К. : МАУП, 2004. – 464 с.
3. Социология в России / под ред. В.А. Ядова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во Института социологии РАН, 1998. – 722 с.
4. Яковенко Ю. Соціологія професіоналізму – фальстарт, або Небезпечний прецедент проголошення нібито нової соціологічної галузі / Юрій Іванович Яковенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 4. – С. 157–171.
5. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка [Электронное издание] / В. Даль. – Режим доступа : <http://slovardalja.net/word.php?wordid=32377>.
6. Ожегов С.И. Словарь русского языка : ок. 53000 слов / С.И. Ожегов. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Азъ, 1997. – 763 с.
7. Розенталь М.М. Философский словарь / М.М. Розенталь. – 3-е изд. – М. : Политиздат, 1972. – 496 с.
8. Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д.М. Гвишиани, Н.И. Лапина ; сост. Э.М. Коржева, Н.Ф. Наумова. – М. : Политиздат, 1989. – 479 с.
9. Розенталь М.М. Философский словарь / М.М. Розенталь. – 3-е изд. – М. : Политиздат, 1972. – 496 с.
10. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.
11. Петушкова Е.В. Поведение // Социология : энциклопедия / сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – Минск : Книжный Дом, 2003. – 1312 с. – (Мир энциклопедий).
12. Абушенко В.Л. Социология: Энциклопедия / сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – Минск : Книжный Дом, 2003. – 1312 с. – (Мир энциклопедий).
13. Философский словарь / [А.В. Адо и др.] ; под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 588,[2] с.

14. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм ; пер. с фр., составление, послесловие и примечания А.Б. Гофмана. – М. : Канон, 2006. – 352 с. – (История социологии в памятниках).

15. Поппер К.Р. Логика и рост научного знания : Избр. работы : пер. с англ. / К. Поппер ; сост., общ. ред. и вступ. ст. [с. 5–32] В.Н. Садовского. – М. : Прогресс, 1983. – 605 с.

16. Философия и методология науки : [учеб. пособие для аспирантов] / А.И. Зеленков, Н.К. Кисель, В.Т. Новиков и др. ; [под ред. А.И. Зеленкова]. – Минск : АСАР, 2007. – 384 с.

17. Гидденс Э. Социология / Энтони Гидденс ; науч. ред. В.А. Ядов ; общ. ред. Л.С. Гурьевой и Л.Н. Иосилевича ; [пер. В. Малышенко и др.]. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – 703 с.

Ядранський Д.М., Коваль В.О. Інтернет-соціологічний дискурс

У статті йдеться про своєчасність і необхідність введення в структуру спеціальних соціологій нового напрямку – соціології Інтернету (інтернет-соціології). Для напрямку, що пропонується, визначено об'єкт, предмет, окреслено проблемне поле та функції, а також завдання подальших досліджень.

Ключові слова: *інтернет-соціологія, віртуальний простір, функції інтернет-соціології.*

Ядранский Д.Н., Коваль В.А. Интернет-социологический дискурс

В статье рассматривается необходимость введения в структуру специальных социологий нового направления – социологии Интернета (интернет-социологии). Для предлагаемого направления определены объект, предмет, очерчены проблемное поле и функции, а также установлены задачи дальнейших исследований.

Ключевые слова: *интернет-социология, виртуальное пространство, функции интернет-социологии.*

Jadransky D., Koval V. Internet-sociology

In the article focuses on the timeliness and necessity of introduction to the special structure of a new trend, sociologists of sociology Internet. For destinations that offer defined object, object outlines problematic field and function, and defined the task of further research.

Key words: *internet sociology, virtual space, the functions of online sociology.*